

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН, БІЗНЕСУ
ТА ТУРИЗМУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень»

Виконавець: Лугова Єлизавета Андріївна, група МEB-401

_____
(підпис виконавця)

Керівник: д.е.н., професор, професор кафедри
міжнародних економічних відносин, бізнесу та
туризму ФМВ НАУ
Кириленко Оксана Миколаївна

_____
(підпис керівника)

Нормоконтролер: Прокоп'єва Аліна Анатоліївна

_____
(підпис нормоконтролера)

Київ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Лугової Єлизавети Андріївни

1. Тема роботи «Сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень» затверджена наказом ректора від «26» березня 2024 р. № 441/ст.
2. Термін виконання роботи: з 13 травня 2024 року по 16 червня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, щорічні звіти міжнародних організацій: Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації Об'єднаних Націй (ООН), Світової організації торгівлі (СОТ), Світового банку (СБ), World trade report, World Trade Statistical Review.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи дослідження міжнародної міграції робочої сили, сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили, аналіз впливу міграційних процесів на Україну.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 5 таблиць і 3 рисунки.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 18 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.03.2024	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	25.03.2024	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи дослідження міжнародної міграції робочої сили	06.05.2024 – 12.05.2024	Виконано
4.	Оцінити сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили.	13.05.2024 – 19.05.2024	Виконано
5.	Визначити та проаналізувати вплив міграційних процесів на Україну	20.05.2024 – 26.05.2024	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.05.2024 – 30.05.2024	Виконано
7.	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	31.05.2024	Виконано
8.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	01.06.2024	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	03.06.2024	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	03.06.2024	Виконано

8. Дата видачі завдання: «15» березня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис керівника)

Кириленко О.М.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

_____ (підпис випускника)

Лугова Є.А.

(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень»: 56 сторінок, 5 таблиць, 3 рисунки, 69 літературних джерел.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІГРАЦІЯ, МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ, РИНОК ПРАЦІ, МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, УКРАЇНА, ДЕМОГРАФІЧНІ ЗМІНИ, ВПЛИВ ВІЙНИ.

Об'єкт дослідження: міжнародна міграція робочої сили, її причини, наслідки та регулювання міграційних потоків.

Предмет дослідження: вплив економічних, політичних, культурних та соціальних факторів на міжнародну міграцію робочої сили.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень.

Методи дослідження: дослідження ґрунтується на аналізі статистичних даних, документальному та порівняльному аналізі, включають в себе як кількісні, так і якісні підходи.

Отримані результати та їх новизна: полягають у комплексному підході до аналізу міжнародної міграції робочої сили, що включають в себе оцінку сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень та вплив міграційних процесів на Україну.

Значущість виконаної роботи та висновки: проведене дослідження допомагає більш детально зрозуміти вплив міграції на ринок праці, розгляд питання міжнародної міграції робочої сили дозволяє країнам розробляти стратегії для збереження кваліфікованих працівників та залучення нових. Сприяє вдосконаленню міграційної політики.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріал кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати при написанні наукових робіт, звітів та досліджень пов'язаних з міжнародною міграцією робочої сили в умовах глобальних зрушень, та їх вплив на економіку України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ	9
1.1. Основні підходи до аналізу міжнародної міграції робочої сили	9
1.2. Соціально-економічні наслідки міжнародної міграції робочої сили.....	12
1.3. Фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили.....	17
РОЗДІЛ 2	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ	22
2.1. Вплив глобальних зрушень на міжнародну міграцію	22
2.2. Вплив міжнародної міграції робочої сили на формування сучасного ринку праці	25
2.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів.....	29
2.4. Вплив війни на міграційні процеси в Україні.....	32
РОЗДІЛ 3	
АНАЛІЗ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНУ	38
3.1. Вплив міжнародної міграції на українську економіку	38
3.2. Роль державної політики у регулюванні міграційних процесів	40
3.3. Соціокультурні та демографічні зміни внаслідок міжнародної міграції .	42
3.4. Прогноз впливу міграційних процесів на економіку України в найближчі 5 років	44
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ зазнає значних трансформацій під впливом глобалізаційних процесів, які включають економічні, політичні, соціальні та технологічні зміни. Одним із ключових аспектів цих трансформацій є міжнародна міграція робочої сили. Міграційні процеси значно впливають на економічний розвиток, соціальну стабільність та культурне середовище як країн, що приймають мігрантів, так і країн, з яких вони виїжджають. В умовах глобальних зрушень міжнародна міграція робочої сили стає важливим чинником у формуванні ринків праці, забезпеченні економічного зростання та подоланні демографічних викликів. Міграційні потоки робочої сили можуть сприяти заповненню вакансій у секторах економіки, де є дефіцит кваліфікованих кадрів, а також сприяти поширенню інновацій та технологій. Водночас, надмірна міграція може викликати соціальну напругу, конкуренцію за робочі місця та виклики для інтеграції мігрантів у нове середовище. Актуальність дослідження міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень обумовлена також зростаючою роллю міграційних процесів у контексті демографічних змін, змін клімату, політичних конфліктів та економічних криз. Наприклад, глобальні економічні кризи можуть призводити до значних змін у міграційних потоках, сприяючи міграції робочої сили з економічно слабших країн у більш розвинені економіки. Також політичні конфлікти та війни змушують мільйони людей шукати безпечні умови для життя та праці за межами своєї батьківщини.

Особливо важливо враховувати сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили для України, яка є як країною походження мігрантів, так і країною транзиту та призначення. Після початку військового конфлікту на сході України та анексії Криму, а також після початку повномасштабного вторгнення, країна зіткнулася зі значними міграційними викликами, що впливають на її економічну та соціальну ситуацію. Дослідження цих тенденцій допоможе розробити ефективні

механізми регулювання міграційних процесів та сприяти інтеграції мігрантів у суспільство, забезпечуючи таким чином стабільний економічний розвиток країни.

Таким чином, вивчення сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень є надзвичайно актуальним і важливим як для наукових досліджень, так і для практичного застосування у сфері державної політики та управління.

Стан наукової розробки проблеми відображає як глобальний інтерес до вивчення міграційних процесів, так і специфічні дослідження, що стосуються окремих регіонів та країн. Наукові підходи до вивчення міжнародної міграції робочої сили базуються на різних теоріях, на емпіричних дослідженнях, що зосереджуються на аналізі статистичних даних та конкретних кейсів міграційних потоків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі теоретичні та практичні аспекти сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень покладені в основу досліджень багатьох науковців, зокрема Філіпа Мартіна, Хайна де Хааса, Дугласа Массеї, Саскії Сассен. А також таких українських дослідників, як Елла Лібанова та Олексій Позняк.

Висвітленню даного питання присвячені наукові праці викладачів кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму ФМВ НАУ, а саме Румянцев А.П., Балабанова Г.П., Ковбич Т.К., Пічкурова З.В.

Метою дипломної роботи є дослідження сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку та вирішення наступних завдань:

- розглянути основні підходи до аналізу міжнародної міграції робочої сили;
- визначити соціально-економічні наслідки міжнародної міграції робочої сили;
- проаналізувати фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили;
- розглянути вплив глобальних зрушень на міжнародну міграцію;
- проаналізувати вплив міжнародної міграції робочої сили на формування сучасного ринку праці;

- дослідити роль міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів;
- визначити вплив війни на міграційні процеси в Україні;
- проаналізувати вплив міжнародної міграції на українську економіку;
- обґрунтувати соціокультурні та демографічні зміни внаслідок міжнародної міграції;
- розробити прогноз впливу міграційних процесів на економіку України в найближчі 5 років.

Об’єктом дослідження є міжнародна міграція робочої сили, її причини, наслідки та регулювання міграційних потоків.

Предметом дослідження є вплив економічних, політичних, культурних та соціальних факторів на міжнародну міграцію робочої сили.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі статистичних даних, документальному та порівняльному аналізі, включають в себе як кількісні, так і якісні підходи.

Теоретичною і методичною основою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері міжнародної міграції, статистичні данні міжнародних організацій.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження апробовано на двох науково-практичних конференціях:

Лугова Є.А. Міграція робочої сили, як фактор конкурентоспроможності країн / XV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 25 квітня 2024 р., НАУ м. Київ.

Лугова Є.А. Вплив міграції на ринок праці в Україні в умовах війни / Міжнародна науково-практична конференція «Фінансові аспекти розвитку глобальної економіки: виклики та перспективи», 15 травня 2024 р., НАУ м. Київ.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 5 таблиць та 3 рисунки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 69 найменувань на семи сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

1.1. Основні підходи до аналізу міжнародної міграції робочої сили

Аналіз міжнародної міграції робочої сили - це процес, що вимагає врахування різноманітних економічних, соціальних, політичних та культурних чинників. За останні десятиліття дослідники та аналітики розробили низку теоретичних підходів і моделей, що допомагають зрозуміти причини, механізми та наслідки міграційних процесів. Такі підходи дають змогу не тільки глибше зрозуміти явище міграції, а й стають основою для розробки ефективних політичних рішень і стратегій управління міграцією.

Міжнародна міграція робочої сили є процесом, в якому люди з однієї країни переїжджають в іншу для здобуття роботи або навчання, пов'язаного з працею. Це явище є дуже важливим для глобальної економіки та суспільства, оскільки воно відображає потреби та можливості людей у країнах-відправниках та країнах-отримувачах, що сильно відображається на економіці цих країн [10].

Міжнародна міграція робочої сили може бути обумовлена різними факторами, наприклад, економічні можливості, кар'єрні перспективи, політичні або соціокультурні умови. Люди можуть переїжджати, щоб знайти більш вигідні умови праці, вищу заробітну плату, кращі умови життя або для того, щоб навчатися у сфері, яка їх зацікавила.

Як було вказано, цей процес має значний вплив на економіку країн-відправників та країн-отримувачів. Наприклад, міграція може призвести до зменшення робочої сили у країні, з якої люди виїжджають, що буде впливати на економічний розвиток та соціальну ситуацію в цій країні. У той же час, країни-отримувачі можуть забезпечити себе додатковою робочою силою, що сприяє економічному зростанню та розвитку.

Крім економічного впливу, міжнародна міграція робочої сили також має важливий соціокультурний аспект. Вона сприяє культурній різноманітності та обміну досвідом між людьми різних культур і традицій, що може збагатити суспільство та сприяти його розвитку [7].

Розуміння процесу міжнародної міграції робочої сили є ключовим для розробки ефективних політик та стратегій управління міграцією, що сприятимуть сталому розвитку та підтримці людського потенціалу.

Одним із ключових підходів до аналізу цього явища є неокласична економічна теорія, яка розглядає міграцію як результат раціонального вибору індивідів, що прагнуть максимізувати свої доходи та поліпшити умови життя. Цей підхід акцентує увагу на економічних чинниках, таких як різниця в заробітній платі та рівень безробіття між країнами походження і призначення. Зі зростанням економіки та збільшенням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати, що призводить до скорочення стимулів для міграції.

На макрорівні неокласична теорія пояснює міграцію як результат географічних різниць у пропозиції та попиті на робочу силу. Різниця в рівнях зарплат, що виникає через ці розходження, мотивує працівників переїжджати з регіонів з низькими зарплатами та надлишком робочої сили до регіонів з дефіцитом робочої сили та вищими зарплатами. Таким чином, міграція забезпечує наплив робочої сили туди, де вона потрібна, і відплив з місць, де вона є в над мірі. Водночас утворюються фінансові потоки в протилежному напрямку.

Згідно з неокласичною моделлю, в результаті міграції населення рівні заробітних плат між країнами-хостами та країнами походження поступово вирівнюються. У довгостроковій перспективі це повинно призвести до усунення мотивації для міграції. Однак на практиці спостерігається навпаки: різниця в доходах між населенням різних країн зростає, що відповідно збільшує стимули для міграції.

Також, на мікрорівні, неокласична теорія міграції розглядає мігрантів як розумних акторів, що приймають рішення про міграцію, оцінюючи очікувані вигоди та передбачувані витрати. За цим підходом, при вільному виборі та наявності

інформації, мігранти будуть обирати ті місця, де вони зможуть найкраще застосувати свої навички і, отже, заробляти більше.

Даний підхід підкреслює особисті мотивації мігрантів і їх стратегію вибору місця життя та праці. Ураховуючи різноманітність умов життя і роботи в різних регіонах, мігранти приймають рішення відповідно до своїх цілей та можливостей. Ця теорія підкреслює значення економічних чинників у процесі міграції та раціонального врахування особами своїх здібностей та умов переїзду [8].

Розвиток неокласичної моделі отримав додаткове вдосконалення через концепцію людського капіталу, де міграція розглядається як інвестиційне рішення. Згідно з такою концепцією, причини міграції аналізуються на мікрорівні: кожна людина є результатом інвестицій в її освіту, кваліфікацію, здоров'я та інше. Так само, міграція може бути способом інвестування в її "людський капітал", якщо вигоди від міграції перевищують її витрати [17].

Найважливішим методологічним досягненням цього напряму міграційної теорії стало включення в аналіз не лише агрегованих змінних ринку праці, таких як різниця в рівні заробітної плати і можливість знайти роботу, але й внутрішньої структури ринку праці та індивідуальних соціально-економічних характеристик, що враховуються при міграції як фактори диференціації.

Ще один важливий підхід - теорія дуального ринку праці, яка пояснює міграцію через структурні потреби економіки країн призначення. Відповідно до цієї теорії, економіка розвинених країн потребує як високо-, так і низькокваліфікованої робочої сили, що створює попит на іноземних працівників.

Теорія світових систем зосереджується на глобальних економічних і політичних структурах, які формують міграційні потоки. Вона розглядає міграцію як невід'ємну частину процесу глобалізації, що з'єднує периферійні та центральні регіони світової економіки.

Нова економіка міграції орієнтується на міграційні процеси на рівні домогосподарств і громад. Вона трактує міграцію як стратегію домогосподарств для диверсифікації джерел доходів і зниження ризиків, пов'язаних з економічною нестабільністю в країнах походження.

Міждисциплінарні підходи поєднують економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти міграції, що дозволяє отримати комплексне розуміння цього явища. Вони враховують як індивідуальні мотивації мігрантів, так і ширші соціально-економічні умови, в яких відбувається міграція [24].

Кожен з цих підходів надає унікальні інструменти та перспективи для дослідження, дозволяючи виявити різні аспекти міграційних процесів і їхній вплив на економіку та суспільство. Розуміння цих підходів є ключовим для розробки ефективної міграційної політики, яка сприятиме економічному розвитку та соціальній стабільності в умовах глобальних змін.

1.2. Соціально-економічні наслідки міжнародної міграції робочої сили

Одним із найпомітніших аспектів міжнародної міграції робочої сили є її соціально-економічні наслідки. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними, впливаючи на економічний розвиток, соціальну структуру, культурну динаміку та демографічну ситуацію в обох групах країн. З одного боку, мігранти часто стають важливим джерелом фінансової підтримки для своїх родин у країнах походження, надсилаючи грошові перекази, що сприяють економічному зростанню та зниженню рівня бідності. З іншого боку, міграція кваліфікованих кадрів може призводити до «витоку мізків», що негативно впливає на науково-технічний потенціал країн-емігрантів.

Важливим аспектом є також демографічні наслідки. Міграція молодшої робочої сили може допомогти країнам-іммігрантам подолати проблеми старіння населення, забезпечуючи приплив молодих працівників[17]. Водночас країни-емігранти можуть стикатися з проблемою скорочення робочої сили та погіршенням демографічної ситуації. Крім того, інтеграція мігрантів у нові суспільства часто супроводжується соціальними та культурними викликами, що потребує розробки ефективних політик та стратегій для забезпечення гармонійного співіснування різних етнічних та культурних груп.

За даними Міжнародної організації з міграції, щорічно близько 25 мільйонів людей мігрують по всьому світу в пошуках роботи. Якщо врахувати обсяги нелегальної міграції, це число може збільшитися в 3-5 разів. Ця ситуація дещо відображає міграційні процеси в Україні. На даний момент важко точно підрахувати кількість українців, які працюють за кордоном. Однак, за даними ООН, кількість українських трудових мігрантів, які постійно проживають за межами країни, становить близько 8 мільйонів. Під час пікових сезонних періодів це число ще більше зростає.

Позитивними соціально-економічними наслідками для країн-імпортерів є:

1. Отримання дешевої та молоді робочої сили. Це вигідно для роботодавців, оскільки дозволяє значно економити фінансові ресурси. Мігранти, які погоджуються на важкі умови праці, все одно отримують значно вищий заробіток, ніж у своїх країнах. Здебільшого мігрують молоді працездатні люди до високорозвинених країн, де спостерігається старіння населення та дефіцит працівників у певних секторах ринку праці.

2. Отримання підготовлених фахівців. Це позитивно впливає на ефективність виробництва країн-імпортерів, оскільки підвищує конкуренцію на внутрішньому ринку праці та дозволяє роботодавцям обирати кваліфікованих працівників, які володіють сучасними технологіями. Місцеві виробники мають можливість впроваджувати нові технологічні рішення без додаткових витрат на перекваліфікацію та навчання персоналу.

3. Переважання інтенсивного типу економіки. Правильно побудована міграційна політика сприяє підвищенню ефективності праці, наповненню державного бюджету та прискоренню економічного зростання країн-імпортерів.

Для країн-експортерів трудових ресурсів вигоди включають:

1. Отримання міграційного капіталу. Це значне джерело інвестицій, що надходить у валюті до національної економіки. В країнах, що розвиваються, міграційний капітал часто перевищує міжнародну технічну допомогу і допомагає боротися з бідністю. Це стимулює споживчий попит, що збільшує доходи бюджетів через сплату податків і в цілому сприяє економічному зростанню.

2. Стимулювання розвитку фінансово-банківського сектору. Масштабні потоки міграційного капіталу сприяють структурним та технологічним змінам у банківському секторі країн, що розвиваються.

3. Скорочення безробіття власного населення. Це допомагає зменшити напругу на ринку праці та рівень безробіття.

4. Підвищення кваліфікації мігрантів. Повертаючись на батьківщину, мігранти привозять з собою передовий досвід роботи та підвищену кваліфікацію.

Негативні наслідки міграції для країн-імпортерів трудових ресурсів включають:

1. Проблеми соціального захисту емігрантів. Державне регулювання міжнародних економічних відносин може стати вирішенням, проте кожна держава прагне захистити своїх громадян за кордоном, що може створити напругу між державами.

2. Поглиблення проблеми з пошуку роботи. Утворення «подвійного» ринку праці може призвести до більшої конкуренції та зниження цін на працю для місцевого населення.

3. Нелегальна міграція. Це може спровокувати розвиток криміналу та підрив правової системи. Нелегальні мігранти часто уникають взаємодії з правоохоронними органами, що може стати проблемою для приймаючої держави.

4. Відтік національної валюти. Розрахунки з частини емігрантів можуть відбуватися у валюті інших країн, що призводить до відтоку національної валюти.

5. Втрата кваліфікованих спеціалістів. При репатріації емігрантів на батьківщину може відбуватися втрата кваліфікованих спеціалістів, що вже мають досвід роботи, що потребує зусиль та витрат на їх перекваліфікацію.

Негативні наслідки міграції для країн-експортерів трудових ресурсів включають:

1. Відтік кваліфікованих спеціалістів. Відбувається втрата кваліфікованих кадрів, що може вплинути на економічний розвиток країни-експортера. Неконтрольована міграція може спотворювати структуру трудового ринку та ускладнювати планування кадрів.

2. Додаткові витрати на підготовку нових спеціалістів. Країні-експортеру може доводитися здійснювати додаткові витрати на підготовку нових спеціалістів

для заміщення втрачених кадрів.

3. Зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку. Збільшення валютних ресурсів окремих сімей без відповідного підвищення купівельної спроможності може спричинити зростання цін на товари і послуги для інших громадян.

4. Спад темпів економічного зростання. Трудові мігранти, особливо у найпродуктивніший період свого життя, не беруть участі у створенні національного доходу країни-експортера. Масова трудова міграція також може призвести до втрати для держави її кращого трудового потенціалу і негативно вплинути на соціально-економічний розвиток.

Розглянемо основні позитивні наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн-реципієнтів (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Позитивні наслідки міграційних процесів

Сфера відносин	Країни-донори	Країни-реципієнти
Економічна	Мінімізація напруженості внутрішнього ринку праці за рахунок реалізації вакансій резидентами	Оптимізація структури ринку праці за рахунок реалізації вакансій нерезидентами в різних сферах економіки
Валютно-фінансова	Збільшення масштабів валютно-фінансових надходжень у форматі переказів емігрантів	Можливість ефективно реалізації мігрантами валютних та фінансових цінностей у країні-реципієнті
Соціально-демографічна	Підвищення рівня соціального добробуту сімей мігрантів за рахунок валютних та інших трансфертів	Вирішення демографічного питання «старіння нації», розширення міжнародних соціальних зв'язків
Податкова	Оптимізація бюджетного навантаження	Зростання податкових надходжень до бюджету зі сторони мігрантів
Освітньо-наукова	Можливість долучення до новітніх освітніх технологій та знань	Оптимізація інвестиційних ресурсів при підготовці спеціалістів різних профілів
Інноваційно-технологічна	Можливість адаптації новітніх інноваційно-технологічних розробок інших країн	Підвищення інноваційно-технологічного розвитку економіки за рахунок праці висококваліфікованих мігрантів
Культурна	Вдосконалення принципів ділової етики	Формування нових інтегрованих культурних цінностей

Примітка. Складено автором за даними Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль: ЗУНУ. 2022. С. 34 с.

Переглянемо основні негативні наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн-реципієнтів (табл.1.2):

Таблиця 1.2

Сфера відносин	Країни-донори	Країни-реципієнти
Економічна	Дисбаланс ринку праці, що полягає у появі негативних структурних зрушень	Посилення напруженості на ринку праці
Валютно-фінансова	Звуження потенційних валютно-фінансових операцій на внутрішньому ринку	Збільшення масштабів міграції капіталу до країни-донора
Соціально-демографічна	Загострення питання «старіння нації»	Зростання рівня інвестиційних вкладень у соціальний захист мігрантів
Податкова	Зростання дефіциту бюджету (тіньова економічна діяльність, ухилення від податків)	Зростання рівня дефіциту бюджету за рахунок вимушених додаткових вкладень інвестиційних ресурсів
Освітньо-наукова	Виїзд інтелектуальної еліти та висококваліфікованої робочої сили за кордон	Додаткове навантаження на освітньо-академічний та науковий сектори економіки
Інноваційно-технологічна	Звуження потенційних можливостей інноваційно-технологічних розробок за рахунок еміграції інтелектуальної еліти	Неспроможність реалізувати інноваційно-технологічні розробки в силу певного рівня економічного розвитку країни
Культурна	Підвищення рівня можливої втрати культурної ідентичності нації	Загроза загострення соціально-культурних конфліктів

Примітка. Складено автором за даними Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль: ЗУНУ. 2022. С. 34 с.

Національні відмінності між рівнем заробітних плат є важливим та об'єктивним чинником трудової міграції. Провівши порівняння між Україною і іншими країнами Європи, можна помітити значну прірву в розмірі більше тисячі євро на місяць (рис. 1.1.):

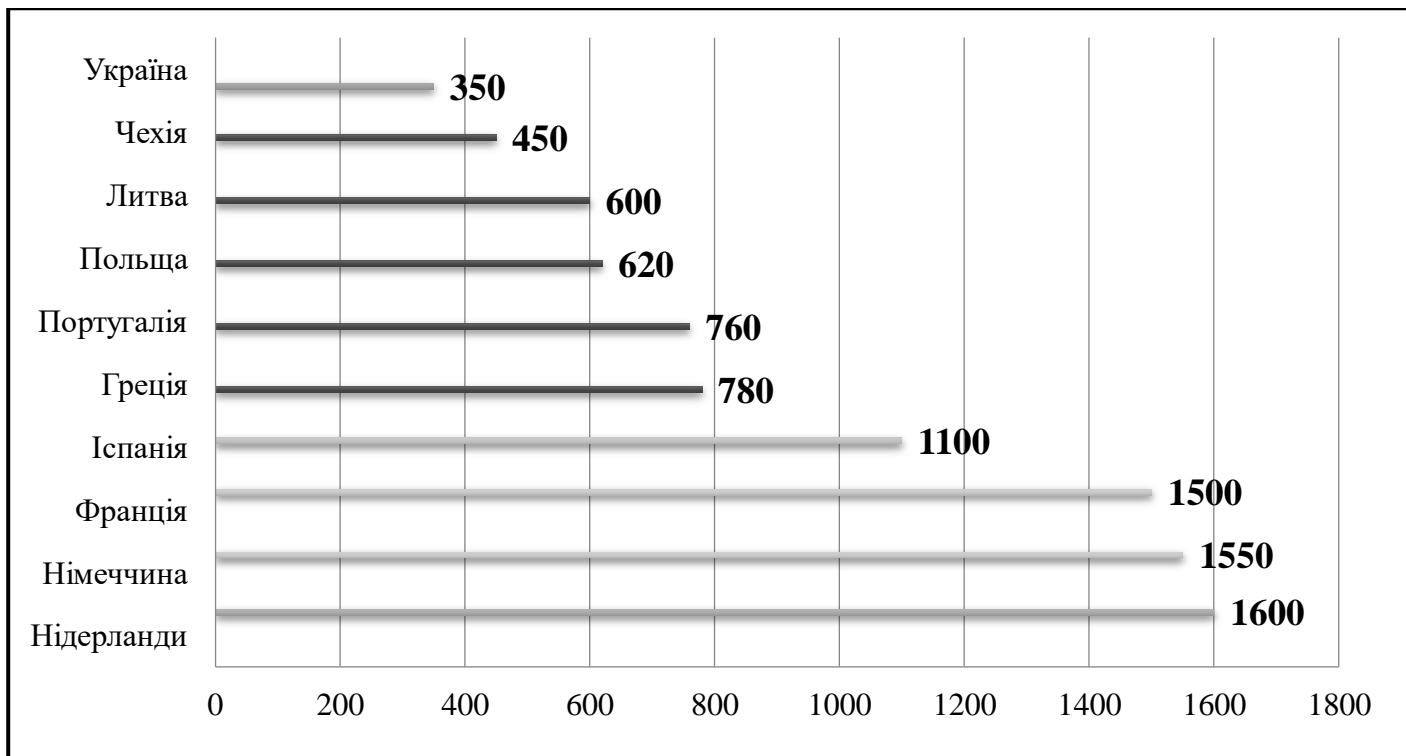

Рис.1.1. Рівень мінімальної заробітної плати країн Європи, (тис євро).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є складним і багатоаспектним явищем, яке вимагає глибокого аналізу та комплексного підходу до вивчення. Розуміння її соціально-економічних наслідків є важливим для формування ефективних політик, спрямованих на максимізацію позитивних ефектів та мінімізацію негативних наслідків як для країн-емігрантів, так і для країн-іммігрантів.

1.3. Фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили

Міжнародна міграція робочої сили є складною та многогранною проблемою, яка впливає на економічний, соціальний, політичний та культурний розвиток країн. Цей процес має безліч факторів, які спонукають людей шукати роботу та життя за кордоном. Теорію факторів «притягання-виштовхування» створив англійський дослідник Ернест Равенштайн, який був одним із перших, хто вивчав міграційні процеси. Використовуючи дані перепису населення в Англії та Уельсі, у 1889 році він сформулював «Закони міграції населення». Равенштайн визначив, що міграційні

процеси можна пояснити дією факторів «притягання-виштовхування»: несприятливі умови на одній території (жорсткі закони, високі податки і т.д.) «виштовхують» людей з їхніх місць проживання, а привабливі умови на інших територіях «притягують» їх. Відповідно, всі фактори міграції він поділив на внутрішні (фактори виштовхування) і зовнішні (фактори притягання). Закони міграції, сформульовані Равенштайном, включають такі положення: головною причиною міграції є кращі економічні умови в іншій місцевості; обсяги міграції зменшуються зі збільшенням відстані; міграція часто відбувається в кілька етапів; міграція є двостороннім процесом; мобільність людей залежить від їх особистісних характеристик (стать, вік, соціальний клас тощо). Теорія міграції, розроблена Равенштайном, отримала подальший розвиток у роботах Е. Лі (1966), який вважав, що на міграцію населення найбільше впливають саме внутрішні фактори або фактори виштовхування. Лі також встановив, що такі чинники, як відстань, наявність фізичних та політичних бар'єрів, можуть не лише стримувати, а й запобігати міграції [18].

Теорія факторів «притягання-виштовхування» стала основою для більш пізніх теорій міграції, таких як неокласична економічна теорія, теорія сегментованого ринку праці та теорія глобальних систем (див. Табл. 1.3).

Економічні чинники часто визначаються різницею у рівнях заробітної плати та можливостями для кар'єрного зростання між країнами. Високий рівень безробіття та низькі зарплати можуть спонукати людей до міграції у пошуках кращого життя.

Соціальні мотиви також відіграють важливу роль у рішенні про міграцію. Наявність сім'ї або можливість отримати кращу освіту та медичну допомогу можуть бути важливими факторами, що впливають на рішення переїхати в іншу країну.

Політична ситуація у країні також може змусити людей шукати притулку за кордоном. Нестабільність, конфлікти та переслідування можуть стати важливими мотивами для міграції.

Демографічні фактори, такі як вікова структура населення, також можуть впливати на міграційні потоки. Наприклад, старі люди можуть відправлятися на пенсію в інші країни, де умови життя кращі [34].

Фактори впливу на міжнародну трудову міграцію

Фактори відштовхування	Фактори притягання
Високе безробіття	Висока заробітна плата
Низькі зарплати	Можливості для кар'єрного зростання
Невпевненість у майбутньому	Кращі умови життя та роботи за кордоном
Низький рівень життя	Кращі умови для виховання дітей
Відсутність політичних прав та свобод	Кращі можливості отримати освіту та медичну допомогу
Конфлікти та переслідування	Наявність спільноти або родини у країні переселення
Вікова структура населення	Культурні та мовні зв'язки у країні переселення
Природні катастрофи та екологічні проблеми	Привабливі умови для роботи в сфері освіти, науки, культури
Негативні демографічні тенденції	Сприятлива законодавча база та політика у сфері міграції

Примітка. Складено автором за даними Міністерства закордонних справ України.

Екологічні кризи, такі як природні катастрофи чи зміни клімату, можуть також призводити до масової міграції. Наприклад, підйом рівня моря може змусити людей покинути свої домівки у пошуках безпечніших місць для проживання.

Культурні фактори, такі як наявність спільноти або культурних зв'язків у іншій країні, також можуть впливати на рішення про міграцію. Ці фактори часто взаємодіють між собою, створюючи складну динаміку міжнародної міграції робочої сили.

Ще один важливий фактор, що впливає на міжнародну міграцію робочої сили - це законодавча та політична база країни.

Наявність сприятливого законодавства та політики, яка підтримує мігрантів, може стимулювати їхню міграцію. Наприклад, програми, які надають візи для кваліфікованих робітників або пропонують можливості нарощувати кар'єру, можуть зробити країну більш привабливою для мігрантів [40].

З іншого боку, жорстка міграційна політика або відсутність законодавчої бази, що захищає права мігрантів, може ускладнювати їхню міграцію та призводити до незаконного перебування.

Аналіз факторів впливу на міжнародну міграцію населення показав, що для українських трудових мігрантів головними факторами "притягання" є висока якість життя за кордоном, висока заробітна плата, можливість професійної самореалізації, стабільна політична система та високоякісна освіта. А серед факторів «виштовхування» - економічна та політична нестабільність та низька заробітна плата.

Висновки до розділу 1

У даному розділі було проведено детальний аналіз теоретичних основ дослідження міжнародної міграції робочої сили, що є актуальною проблемою у контексті сучасного світу, характеризується значними змінами в економічному, соціальному та політичному вимірах.

Перш за все, було розглянуто різноманітні теоретичні підходи до аналізу міжнародної міграції робочої сили. Неокласичний підхід наголошує на економічних мотивах, таких як різниця у заробітних платах та можливостях працевлаштування між країнами. Інституційний підхід фокусується на ролі держави, законодавчих та нормативних актів, а також на діяльності міжнародних організацій у регулюванні міграційних потоків. Теорія нової економіки трудової міграції вказує на важливість домогосподарств та спільнот у прийнятті рішень про міграцію. Усі ці підходи разом дають комплексне розуміння механізмів та мотивацій, що лежать в основі міжнародної міграції робочої сили.

Далі, були розглянуті соціально-економічні наслідки міжнародної міграції робочої сили. Ці наслідки можуть бути як позитивними, так і негативними. З одного боку, міграція сприяє економічному розвитку приймаючих країн через забезпечення робочої сили та заповнення дефіцитних спеціальностей. Крім того, грошові перекази мігрантів можуть суттєво підтримувати економіку країн походження, сприяючи

зниженню бідності та підвищенню рівня життя. З іншого боку, відтік кваліфікованих кадрів може призвести до «витоку мізків» у країнах походження, що негативно впливає на їх економічний розвиток та здатність надавати якісні послуги у сфері освіти, медицини та інших галузей.

Були визначені фактори, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили. Ці фактори включають економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти, які взаємодіють та визначають масштаби та напрямки міграційних потоків.

Отже, дослідження теоретичних аспектів міжнародної міграції робочої сили є важливим для розуміння та аналізу сучасних тенденцій цього явища. Врахування цих аспектів дозволяє розробляти більш ефективні стратегії управління міграційними процесами, спрямовані на забезпечення якісного та стабільного розвитку країн.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

2.1. Вплив глобальних зрушень на міжнародну міграцію

Вплив глобальних змін на міжнародну міграцію є однією з ключових тем, що заслуговують на особливу увагу в сучасному світі. Сучасні міграційні процеси підпорядковуються складному взаємозв'язку економічних, політичних, соціальних, технологічних та екологічних змін, а також глобальних тенденцій, які разом формують динаміку переміщення населення між країнами. Розглянемо детальніше, як ці глобальні зміни впливають на міжнародну міграцію.

Економічні зміни суттєво впливають на міграційні потоки. Посилення глобалізації економіки сприяє збільшенню мобільності робочої сили, оскільки компанії розширюють свою діяльність на міжнародному рівні, створюючи нові можливості для працевлаштування в різних країнах. Економічні кризи, такі як фінансова криза 2008 року, можуть спричинити масову міграцію в пошуках стабільніших економічних умов. Значні відмінності в рівні заробітної плати між країнами також стимулюють трудову міграцію з менш розвинених країн до економічно розвинених [33].

Політичні зміни, такі як конфлікти та війни, відіграють важливу роль у формуванні міграційних потоків. Військові конфлікти та політична нестабільність, як-от війна в Україні, призводять до вимушеної міграції та біженства. Політичні реформи, такі як відкриття кордонів або зміни в імміграційних законах, можуть суттєво змінити обсяги та напрямки міграційних потоків.

Соціальні зміни, зокрема демографічні, також впливають на міжнародну міграцію. Старіння населення в розвинених країнах підвищує попит на робочу силу з-за кордону для підтримання економічної активності та соціальних систем. Зростаючий рівень освіти в багатьох країнах сприяє

підвищенню кваліфікації мігрантів, що полегшує їх інтеграцію в ринки праці розвинених країн.

Технологічні зміни, зокрема автоматизація та інновації, можуть як зменшувати потребу в некваліфікованій робочій силі, так і створювати нові робочі місця, що потребують висококваліфікованих спеціалістів. Це стимулює міграцію фахівців. Розвиток цифрових технологій дозволяє багатьом працівникам працювати віддалено, що впливає на традиційні міграційні схеми [41].

Екологічні зміни також відіграють значну роль у міграційних процесах. Зміна клімату та екологічні катастрофи, такі як підвищення рівня моря чи засухи, змушують людей переселятися в безпечніші регіони. Погіршення умов життя через деградацію навколишнього середовища може стати причиною міграції.

Пандемії та інші загрози здоров'ю також впливають на міжнародну міграцію. Наприклад, пандемія COVID-19 суттєво змінила міграційні потоки, впливаючи на міжнародні переміщення населення через закриття кордонів та інші обмеження. Зміни в системах охорони здоров'я та соціального забезпечення можуть впливати на рішення людей про міграцію в пошуках кращих умов життя.

Глобальні тенденції, такі як інтеграція та регіоналізація, також мають вплив на міграційні процеси. Процеси регіональної інтеграції, як-от створення Європейського Союзу, впливають на міграційні процеси шляхом спрощення пересування між країнами-членами. Створення глобальних трудових ринків сприяє збільшенню міграції, особливо серед висококваліфікованих працівників [44].

Таким чином, глобальні зміни мають значний вплив на міжнародну міграцію, формуючи складну картину переміщення населення у світі. Розуміння цих процесів є ключовим для розробки ефективної міграційної політики та підтримки стабільного розвитку суспільств.

За останні майже 20 років відбувається щорічна позитивна динаміка міжнародного міграційного населення - зі 173 млн ос. в 2000 р. до 221 млн ос. в 2005 р., 249 млн ос. в 2010 р., 258 млн ос. в 2015 р. і до 272 млн ос. в 2020 р.

Тобто, загальне збільшення чисельності мігрантів склало 99 млн осіб.

Як зазначено у міграційному звіті міжнародної організації міграції, переважна більшість міжнародних мігрантів (близько 74 %) знаходилась у працездатному віці (20 - 64 р.), частка мігрантів у віці молодше 20 років в з 2000 р. по 2020 р. зменшилась на 2,4 % (з 16,4 % до 14 %), а питома вага міжнародних мігрантів у віці 65 років і старше складала близько 12 % [3].

Азія зазнала найбільш помітного зростання чисельності міжнародних мігрантів з 2010 р. по 2019 р. - 18 млн. осіб в абсолютному вимірі, або 28 %. Європа пережила друге найбільше зростання - приріст на 17 млн міжнародних мігрантів. Збільшення на 8 млн. відбулося у Північній Америці та на 10 млн в країнах Африки. Хоча приріст населення протягом десятиліття може бути найбільш вираженим для Африки, у 2019 році більше половини всього світового населення проживало лише в одному регіоні - в Азії (4,6 млрд осіб). З 2009 р. по 2019 р. чисельність населення в Азії зросла майже на 440 млн (з 4,16 млрд до 4,6 млрд), порівняно з трохи менше 300 млн в Африці (з 1,01 млрд до 1,31 млрд). П'ять з 10 найбільших за чисельністю населення країн світу розташовані в Азії (Китай, Індія, Індонезія, Пакистан та Бангладеш) [5].

Економічні нерівності між країнами та всередині країн також сприяють міграції. Люди з менш розвинених регіонів шукають кращих економічних можливостей у більш розвинених країнах. Економічний розвиток регіонів може як стимулювати міграцію (коли люди отримують ресурси для переїзду), так і зменшувати її (коли умови життя покращуються настільки, що немає необхідності виїжджати).

Роль міжнародних організацій, таких як Міжнародна організація з міграції (МОМ) або Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), є значною у формуванні глобальної міграційної політики. Вони розробляють міжнародні стандарти та допомагають країнам керувати міграційними процесами. Зміни у національному законодавстві та політиці окремих країн також впливають на міграційні потоки, полегшуючи або ускладнюючи процеси легальної міграції.

2.2. Вплив міжнародної міграції робочої сили на формування сучасного ринку праці

Україна відіграє значущу роль як постачальник робочої сили для країн Європейського Союзу та розвинених країн світу. Глобалізація та європейська інтеграція України, а також безвізовий режим з ЄС, підсилюють взаємозв'язки та залежність від міграційної політики інших країн. Умови повномасштабної війни спричинили збільшення масштабів міграційних потоків, включаючи працездатних мігрантів та біженців, що суттєво вплинуло на ринки праці в Україні та країнах, що їх приймають. Завдяки лояльній політиці країн ЄС стосовно мігрантів та біженців з України вдалося зберегти стабільність на внутрішньому ринку праці, який значно зменшився через військову агресію та припинення діяльності багатьох економічних суб'єктів та перерозподіл бюджетних коштів. Однак переселення українських біженців в країни ЄС може в майбутньому створити проблему – поглибити дефіцит кваліфікованої робочої сили. Тому особливо важливим є розуміння політики міжнародної трудової міграції та дії країни походження мігрантів – України, визначення можливостей забезпечення ефективного та справедливого управління трудовою міграцією, максимальне використання її переваг та мінімізація негативного впливу на внутрішній ринок праці у післявоєнний період [32].

Відтік висококваліфікованої робочої сили має вплив на країни походження мігрантів наступним чином:

- зменшується людський капітал країни походження, створюючи дефіцит висококваліфікованої робочої сили;
- знижується продуктивність праці;
- нестача кваліфікованої робочої сили в періоди зростання призводить до різкого зростання рівня заробітної плати в окремих галузях або професіях.

Поєднання цих чинників може суттєво негативно впливати на потенціал зростання, що підтверджується офіційним моделюванням навіть відносно стійких щодо відтоку робочої сили країн, таких як Румунія, Латвія та Литва. Це також негативно впливає на формування та структуру державних фінансів, зокрема:

- розбалансовує податкову систему, зміщуючи податкові надходження від податків на прибуток на користь податків на споживання (що сприяє грошовим переказам заробітчан);

- знижує видатки на освіту при збільшенні витрат на програми соціальної допомоги.

Міжнародний відтік кваліфікованої робочої сили в сучасних умовах також впливає на зниження соціально-економічних показників, таких як якість роботи державних установ, діловий та інвестиційний клімат, контроль та розвиток корупції, та сприяє пасивному отриманню грошових переказів від заробітчан без прагнення до ділової активності.

У цьому контексті виникає проблема міжнародної трудової міграції для України, яка формує пропозицію робочої сили для багатьох країн світу, поглиблюючи негативні зміни на внутрішньому ринку праці. Серед основних причин, які змушують українських заробітчан залишати свої оселі у пошуках кращого життя, є економічні. Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем життя, що приваблює наших громадян. Наприклад, бізнес більшості країн ЄС пропонує заробітну плату, яка в перерахунку в євро за паритетом купівельної спроможності у 2–4 рази вища за середньо-український рівень. Отже, держава суттєво програє країнам ЄС за рівнем оплати праці та споживчих можливостей, що в свою чергу викликає міграційні процеси та відтік найбільш активної частини населення у пошуках гідних заробітків [24].

У довоєнний період найбільш популярними та привабливими країнами для українських трудових мігрантів були:

1. Польща, з найбільшою кількістю вакансій для українців та середньою заробітною платою 15–20 тисяч гривень (за виключенням «далекобійників», які заробляли 30–40 тисяч гривень);

2. Німеччина, яка потребувала будівельників, водіїв, медиків та підсобних робітників і пропонувала зарплату від 30 тисяч гривень;

3. Чехія, яка була зацікавлена у прийомі фахівців середньої та нижньої кваліфікації і пропонувала середню зарплату у межах 27 тисяч гривень;

4. Ізраїль, який відкривав вакансії будівельникам, покоївкам та домогосподаркам із оплатою праці в 20–40 тисяч гривень;

5. США та Канада, де зарплата вдвічі вища, ніж в Європі (на заводах платять від 80 тисяч гривень, будівельникам – 80–90 тисяч гривень, водіям – 124–130 тисяч гривень, працівникам на фермах – 75 тисяч гривень).

Відносно високий рівень освіти в Україні, особливо в технічному та фізико-математичному напрямі, формує значний потенціал в інноваційних галузях, зокрема у сфері ІТ, яка швидко розвивається в державі. Проте, щороку близько 6 % українських ІТ-спеціалістів вирушають працювати за кордон, і лише одиниці з них повертаються на Батьківщину, що в основному пояснюється високою закордонною зарплатою для ІТ-фахівців (від 40 до 250 тисяч гривень, залежно від досвіду працівника та специфіки роботи).

Трудова міграція за кордон формується під впливом різних чинників і розрізняється за складом та масштабами, але об'єднується спільними рисами: можливістю заробляти більше або реалізувати свій потенціал, прагненням до вищого рівня життя та зазвичай не повертатися до країни походження [15].

У передвоєнний період загальна кількість українських трудових мігрантів, з врахуванням маятникової міграції, оцінювалась у 2,7 млн осіб, з яких близько 1,0 млн вже мали постійне місце проживання за кордоном. Збільшення масштабів трудової міграції під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх економічних та соціо-політичних чинників спостерігається з 2014 року.

Серед зовнішніх чинників можна відзначити зростання попиту на українську робочу силу в країнах ЄС, передусім у Польщі, Чехії та Словаччині, що пов'язане з процесами демографічного старіння та відтоку робочої сили у них до більш заможних країн, а також спрощення процедур в'їзду та умов працевлаштування українців.

До періоду COVID-19 основними країнами-реципієнтами української робочої сили були Польща (38,9 %), Росія (26,3 %), Італія (11,3 %) та Чеська республіка (9,4 %). Позитивним наслідком міжнародної міграції робочої сили для України є отримання фінансового бонусу у вигляді грошових переказів від мігрантів. Обсяг

грошових переказів зріс на 86 % за останні п'ять років, досягнувши 15,8 мільярдів доларів США у 2019 році [6].

Протягом січня-травня 2021 року в Україну надійшло 5096 млн дол. США грошових переказів, що на 25,36 % більше за відповідний період торік. Грошові перекази трудових мігрантів в Україну склали більше 10 % ВВП та витрачалися їх сім'ями на забезпечення основних потреб, що формувало пряму залежність економіки країни від таких надходжень. Однак трудова міграція породила прогалини на українському ринку праці та посилила проблему кадрового голоду на підприємствах.

Одним із найбільш помітних позитивних аспектів міжнародної міграції є здатність мігрантів заповнювати дефіцит робочої сили в країнах призначення. Багато країн, особливо з низьким рівнем народжуваності та старінням населення, як-от деякі держави Західної Європи, стикаються з нестачею робочої сили в певних галузях. Мігранти можуть заповнювати ці вакансії, що сприяє підтриманню економічної стабільності та зростанню. Їхній вклад дозволяє країнам уникнути кризи на ринку праці та забезпечити безперебійне функціонування важливих секторів економіки.

Крім того, міграція сприяє зростанню кваліфікаційного рівня робочої сили. Мігранти часто приносять з собою нові знання та навички, які вони набули в країнах походження. Це може включати як інноваційні підходи, так і передові технології, що підвищують продуктивність праці. Завдяки обміну досвідом та ідеями, країни призначення отримують доступ до нових методів роботи, що сприяє їхньому економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності [9].

Інтеграція мігрантів у ринок праці також може сприяти підвищенню загальної продуктивності праці. Нові працівники можуть заповнювати вакансії, які не можуть бути заповнені місцевими кадрами, або вводити нові підходи до виконання роботи. Це сприяє підвищенню ефективності виробництва та покращенню якості товарів і послуг. Міграція таким чином сприяє загальному економічному зростанню та розвитку.

Однак, міжнародна міграція має також і негативні наслідки. Одним з основних викликів є підвищена конкуренція за робочі місця, особливо на ринку некваліфікованої праці. В умовах обмежених ресурсів та зростання конкуренції, це може призвести до зниження заробітної плати та погіршення умов праці для місцевих робітників. Така ситуація створює соціальну напругу та нерівність, що може мати довгострокові негативні наслідки для суспільства.

Для країн, що експортують робочу силу, одним із найбільш значущих негативних наслідків є «витік мізків». Висококваліфіковані працівники виїжджають за кордон у пошуках кращих можливостей, що призводить до втрати найталановитіших і найбільш кваліфікованих громадян. Це знижує потенціал економічного розвитку та інноваційної діяльності у країнах походження, що може сповільнити їхнє економічне зростання та зменшити конкурентоспроможність на глобальному ринку[12].

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили має складний та суперечливий вплив на формування сучасного ринку праці. Вона приносить як значні переваги, так і виклики, що потребують комплексного підходу для ефективного управління міграційними процесами. Важливо враховувати як позитивні, так і негативні аспекти цього явища для розробки політики, яка б забезпечувала максимальну вигоду для економіки та суспільства загалом.

2.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів

Міжнародні міграційні процеси є одним з найбільш актуальних явищ у сучасному світі, впливаючи на економічний, соціальний та політичний розвиток країн. Регулювання цих процесів вимагає спільних зусиль країн та міжнародних організацій. Роль міжнародних організацій у цьому процесі важлива, оскільки вони сприяють координації дій країн-учасниць, розробці міжнародних стандартів та норм, а також надають допомогу вирішенню проблем, пов'язаних з міграцією[27].

Аналіз ролі міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів є актуальним завданням, оскільки він дозволяє виявити та проаналізувати механізми

та інструменти, які вони використовують для впливу на ці процеси. Такий аналіз допоможе зрозуміти ефективність діяльності міжнародних організацій у цій сфері та визначити можливості їх подальшого вдосконалення.

Міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці та Європейський союз, відіграють ключову роль у регулюванні міграційних процесів. Однією з основних функцій цих організацій є розробка та впровадження міжнародних стандартів та норм, спрямованих на захист прав мігрантів та регулювання міграційних потоків. Наприклад, ООН прийняла Конвенцію про правовий статус біженців, яка встановлює права біженців та обов'язки держав у їх захисті [23].

Крім того, міжнародні організації здійснюють моніторинг та аналіз міграційних процесів, що дозволяє виявляти та вирішувати проблеми, пов'язані з міграцією. Наприклад, Міжнародна організація з міграції публікує щорічні звіти про стан міграції у світі, в яких аналізується ситуація з правами мігрантів та причини міграції.

Також, міжнародні організації надають технічну та фінансову допомогу країнам-учасникам у вирішенні проблем, пов'язаних з міграцією. Наприклад, Міжнародна організація з міграції реалізує проекти з підтримки реінтеграції мігрантів у їхні країни походження та розвитку механізмів управління міграційними процесами.

Протягом XIX століття деякі країни почали обмежувати в'їзд іноземних працівників, а з кінця XIX століття деякі укладали двосторонні угоди з регулювання в'їзду та виїзду працівників. Угоди про соціальне забезпечення для громадян Італії та Франції, підписані у 1904 році, та інші подібні угоди свідчать про те, як країни співпрацюють у сфері зайнятості та соціального захисту. Наприклад, угода між Швецією, Данією, Норвегією, Фінляндією та Ісландією забезпечувала рівні права громадян у питаннях працевлаштування та соціального захисту. Ці угоди відігравали важливу роль у забезпеченні робочої сили та соціального захисту працівників. Однак, зростання масштабів міграції працівників призвело до необхідності укладання багатосторонніх угод та стандартів Міжнародної організації

праці. Незважаючи на це, основні імпортери робочої сили, такі як США, країни ЄС та інші, залишаються відповідальними за власну імміграційну політику через національні служби імміграції [12].

Якщо розглядати більш детально діяльність міжнародних організацій, то можна навести такі приклади:

Організація Об'єднаних Націй (ООН).

Основні напрямки роботи:

1. Генеральна Асамблея ООН Генеральна Асамблея ООН приймає резолюції та декларації, що спрямовані на захист прав мігрантів та біженців. Одним із важливих документів є Глобальний договір про безпечну, упорядковану та легальну міграцію, прийнятий у 2018 році. Цей договір містить рекомендації для держав щодо поліпшення управління міграційними процесами.

2. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) УВКБ ООН надає допомогу та захист біженцям, переміщеним особам та особам без громадянства. Організація працює над забезпеченням їхніх основних прав та шукає довготривалі рішення їх проблем, таких як повернення до країн походження, інтеграція у приймаючих країнах або переселення до третіх країн.

Міжнародна організація з міграції (МОМ).

МОМ є основною міжурядовою організацією у сфері міграції, що працює в тісній співпраці з урядами, міжурядовими та неурядовими організаціями. МОМ здійснює такі функції:

1. Підтримка країн у розробці та впровадженні політик, що сприяють належному управлінню міграцією.

2. Надання технічної допомоги у сферах міграційного управління, зокрема контролю кордонів, боротьби з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

3. Підтримка програм реінтеграції мігрантів, що повертаються до своїх країн походження.

4. Проведення досліджень та аналітики для кращого розуміння міграційних тенденцій та викликів.

Міжнародна організація праці (МОП):

МОП займається питаннями трудової міграції, захистом прав трудових мігрантів та сприянням належним умовам праці. Основні напрямки роботи МОП включають:

1. Розробку міжнародних стандартів праці, таких як Конвенція про трудових мігрантів (Конвенція № 97) та Конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (Конвенція № 143).

2. Проведення досліджень та збір статистичних даних про трудову міграцію.

3. Надання технічної допомоги країнам у розробці та впровадженні політик, спрямованих на захист прав трудових мігрантів.

Європейський Союз (ЄС):

ЄС активно працює над регулюванням міграційних процесів у межах своїх кордонів та поза ними. Основні інструменти та механізми ЄС включають:

1. Спільна політика у сфері притулку та міграції, що встановлює загальні стандарти для країн-членів.

2. Європейська агенція з прикордонної та берегової охорони (Frontex), що координує співпрацю у сфері охорони зовнішніх кордонів ЄС.

3. Програми допомоги третім країнам у зміцненні їх здатності керувати міграційними потоками, боротьбі з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

4. Спільна міграційна політика, спрямована на інтеграцію мігрантів, сприяння легальній міграції та забезпечення прав біженців.

Таким чином, міжнародні організації відіграють важливу роль у регулюванні міграційних процесів, забезпечуючи координацію дій країн-учасниць, розробку міжнародних стандартів та норм, а також надаючи допомогу вирішенню проблем, пов'язаних з міграцією. Проте для досягнення більшої ефективності в цій сфері необхідно посилення співпраці міжнародних організацій та удосконалення їхніх механізмів впливу на міграційні процеси.

2.4. Вплив війни на міграційні процеси в Україні

Війна в Україні, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та продовжилася збройним конфліктом на сході країни, а у 2022 році розпочалося повномасштабне

вторгнення на територію країни, все це значно вплинуло на міграційні процеси. Війна призвела до великомасштабних переміщень населення як всередині країни, так і за її межами. Це явище має серйозні економічні, соціальні та демографічні наслідки для України, а також впливає на приймаючі країни.

Одним із найважливіших аспектів впливу війни на міграційні процеси є переміщення населення всередині країни. За даними УВКБ ООН, мільйони людей були змушені залишити свої домівки в зоні окупації та переселитися в інші регіони України. Це призвело до значного навантаження на приймаючі громади, що вимагало адаптації соціальної інфраструктури, житла, освіти та медичних послуг.

Війна також спричинила значний потік біженців та трудових мігрантів з України до інших країн. За оцінками міжнародних організацій, сотні тисяч українців виїхали до сусідніх країн, таких як Польща, Чехія, Німеччина та інші шукаючи притулок або роботу. Це явище вплинуло на структуру ринку праці в цих країнах, а також на демографічну ситуацію в Україні, спричинивши втрату робочої сили та молодого населення [4].

У відповідь на запит Громадянської мережі ОПОРА, МЗС повідомило, що станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебувало 8 мільйонів 177 тисяч українців. Це означає, що порівняно з даними на 1 лютого 2023 року, за неповні 5 місяців, ця кількість зросла майже на 188 тисяч осіб [5], (табл. 2.1) :

Таблиця 2.1

Кількість українців за кордоном у першій половині 2023 року

Дата	Кількість українців за кордоном
1.02.2023	7 989 027
29.03.2023	8 054 849
21.06.2023	8 177 638

Примітка. Складено автором за даними Міністерства закордонних справ України.

Більшість українців, які перебувають за кордоном, живуть в таких країнах: Польщі (22 %), Німеччині (14,6 %) та США (11 %). Також велика кількість українців

знаходиться в Чехії (7,9 %), Італії (5 %), Канаді (4,9 %), Іспанії (3,4 %) та Ізраїлі (2,75 %), (рис. 2.1.):

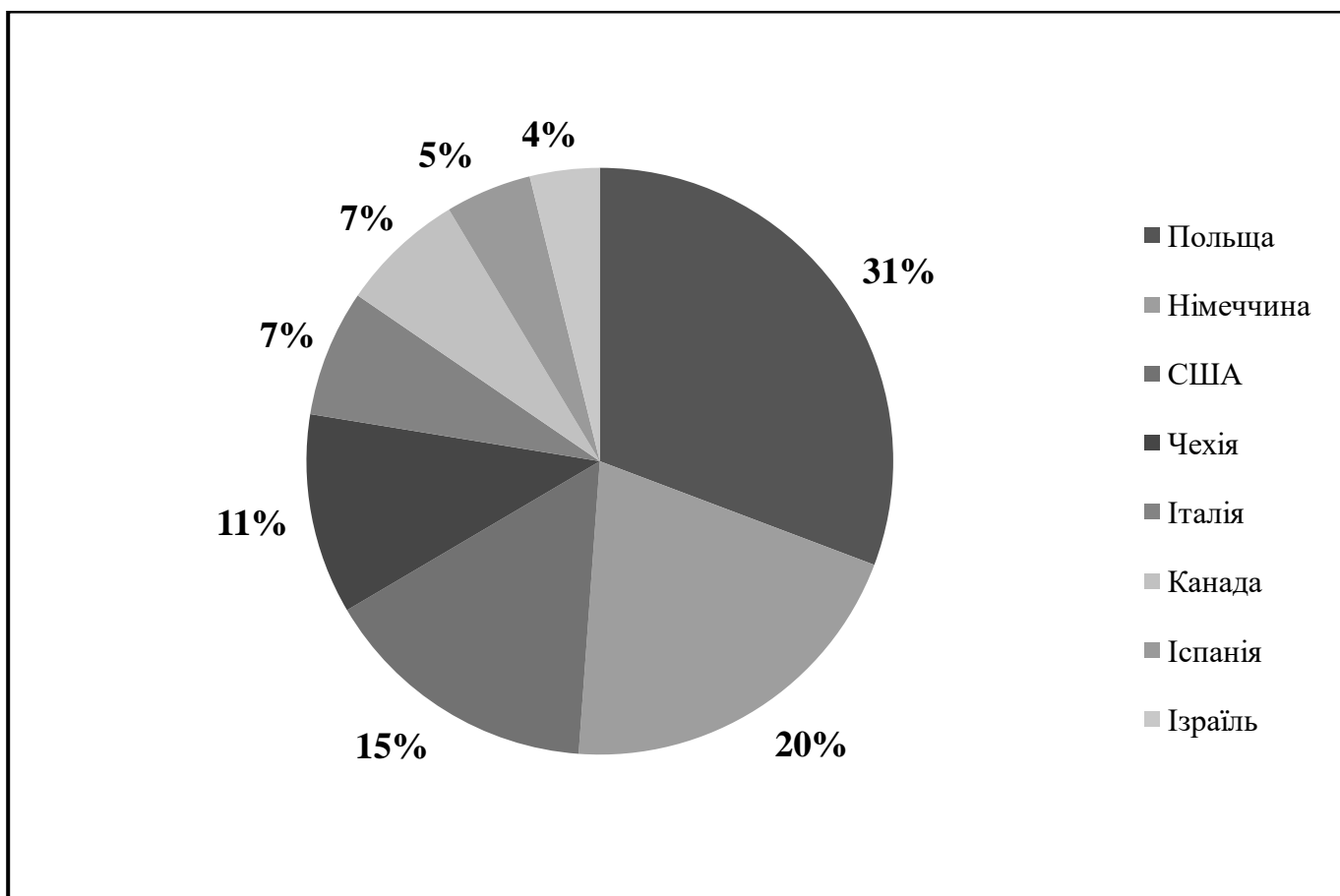

Рис. 2.1. Відсоток українців за кордоном у кожній країні, (%).

Примітка. Складено автором за даними Міністерства закордонних справ України.

Приблизно 63 % українців, які перебувають за кордоном, є повнолітніми, 22 % - діти до 18 років. У випадку ще 15 % осіб вік не вказаний.

Важливо зауважити, що лише 1 з 16 українців, які за кордоном, є на консульському обліку. Станом на 21 червня 2023 року таких громадян було трохи більше 493 тисяч, і 88 % із них є повнолітніми.

Ці дані свідчать про те, що на сьогоднішній день за кордоном через війну перебуває близько 20 % населення України, яке було в країні до 24 лютого 2022 року.

Міграційні процеси, спричинені війною, мають значні економічні наслідки для України. Втрата робочої сили та кваліфікованих фахівців негативно впливає на

економічний розвиток країни. Переміщені особи, зокрема, стикаються з труднощами у пошуку роботи, що може призвести до зростання рівня безробіття та бідності. З іншого боку, трудові мігранти надсилають до України значні обсяги грошових переказів, що підтримує економіку країни в умовах кризи.

Війна та пов'язані з нею міграційні процеси мають серйозні соціальні наслідки. Переміщені особи стикаються з проблемами інтеграції в нових громадах, що може призводити до соціальної напруженості. Крім того, війна та міграція впливають на психічне здоров'я людей, викликаючи стрес, тривогу та інші психологічні проблеми.

Масштабні міграційні процеси впливають на демографічну ситуацію в Україні. Втрата значної частини населення, особливо молоді та працездатних людей, призводить до зменшення народжуваності та старіння населення. Це створює додаткові виклики для системи соціального забезпечення та економіки в цілому.

Війна є головною причиною негативного впливу, оскільки через неї Україна втратила значну частину людського капіталу – понад третину населення було змушене виїхати в інші країни. Також, бойові дії призвели до того, що близько третини підприємств повністю або майже повністю припинили виробництво, а ще 50 % скоротили свої потужності. В результаті, бізнес був змушений скоротити кількість працівників, а тим, хто залишився, знизити заробітні плати [16]. Наразі Україна стикається з безліччю проблем та викликів – відновлення зруйнованої інфраструктури, економіки, соціальної допомоги людям. Все це вимагатиме великих зусиль та ресурсів, зокрема людських. Однак, через російську агресію більшість населення вдалася до вимушеної міграції, зокрема міжнародної. Тому сьогодні гостро постає питання повернення людей, яке можливе лише за умов безпеки та наявності робочих місць.

Вирішити питання забезпечення населення робочими місцями може цифровізація. Масштаб та темп цифрових трансформацій у сьогоднішніх обставинах можуть стати основним засобом економічного розвитку країни. За умови системного державного підходу, цифрові технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з ключових факторів розвитку демократії, підвищення продуктивності, економічного зростання та якості

життя громадян України. Оскільки цифровізація є визнаним механізмом економічного розвитку, шлях до цифрової економіки лежатиме через внутрішній ринок виробництва, використання та споживання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

Державна прикордонна служба надає важливу інформацію про кількість українців, які перетинають кордон. Ці дані є одним із основних джерел для оцінки кількості українців, які виїхали за кордон. Використовуючи лише дані Державної прикордонної служби, можна встановити від'ємну тенденцію у виїзді українців за кордон. Наприклад, станом на 1 травня 2023 року було зафіксовано 18,52 млн виїздів та 15,84 млн в'їздів, що утворює різницю у 2 млн 686 тис. осіб. У квітні 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинів, що є незначним у порівнянні з масовим виїздом у грудні 2022 – березні 2023 року, коли від'ємне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб за ці чотири місяці. (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Міграційне сальдо в 2022-2023р.

Дата	Міграційне сальдо
30.11.2022	- 839 400
01.04.2023	- 2 655 553
01.05.2023	- 2 686 731

Примітка. Побудовано автором за даними Державної прикордонної служби.

Вплив війни на міграційні процеси в Україні є комплексним та багатограним. Внутрішнє переміщення населення, зовнішня міграція, економічні, соціальні та демографічні наслідки потребують ретельного аналізу та розробки ефективних політик для пом'якшення негативних наслідків. Міжнародна спільнота та уряд України повинні співпрацювати для підтримки переміщених осіб та створення умов для їх успішної інтеграції та повернення до нормального життя.

Висновки до розділу 2

Аналіз сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили виявляє кілька ключових аспектів, що мають значний вплив на глобальну економіку та суспільство.

По-перше, глобалізація сприяє зростанню масштабів трудової міграції, оскільки економічна інтеграція та розвиток комунікаційних технологій полегшують переміщення робочої сили між країнами. Цей процес супроводжується зростанням конкуренції за кваліфікованих фахівців, що спричиняє інтенсивні «витоки мізків».

По-друге, демографічні зміни, такі як старіння населення в розвинених країнах, стимулюють попит на мігрантів, які можуть заповнити дефіцит робочої сили в різних секторах економіки, зокрема в галузі охорони здоров'я, будівництва та сільського господарства. Це явище викликає потребу в розробці ефективних політик управління міграцією, які б збалансовували інтереси приймаючих країн та країн-експортерів робочої сили.

По-третє, соціальні та економічні кризи, а також збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, значно впливають на міграційні процеси, викликаючи масове переміщення людей. Це створює додаткові виклики для державних інституцій, які повинні забезпечувати належні умови для інтеграції мігрантів та вирішення пов'язаних з цим соціальних та економічних проблем.

Нарешті, важливу роль у регулюванні міжнародної міграції відіграють міжнародні організації, які сприяють координації зусиль країн, розробці міжнародних стандартів та норм, а також наданню допомоги у вирішенні проблем міграції. Співпраця на глобальному рівні є ключовим фактором для забезпечення ефективного управління міграційними процесами та захисту прав мігрантів.

Узагальнюючи, сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили характеризуються складними викликами та можливостями, які вимагають комплексного підходу до їх розуміння та управління. Ефективні політики та міжнародна співпраця можуть сприяти максимізації вигоди від міграції як для приймаючих країн, так і для країн походження мігрантів, забезпечуючи стійкий розвиток на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНУ

3.1. Вплив міжнародної міграції на українську економіку

Міжнародна міграція є важливим фактором, що впливає на економічний розвиток багатьох країн, включаючи Україну. У контексті глобалізації та інтеграції світових ринків праці, міграційні процеси стають дедалі важливішими для національних економік. Україна, яка є одночасно країною-експортером і імпортером робочої сили, відчуває на собі вплив міграції як з позитивного, так і з негативного боку. Розглянемо, як міжнародна міграція впливає на українську економіку, враховуючи основні економічні, соціальні та демографічні аспекти.

Міжнародна міграція робочої сили має суттєвий економічний вплив на Україну. Один з найбільш очевидних аспектів – це грошові перекази від українських трудових мігрантів, які працюють за кордоном. За даними Національного банку України, обсяги грошових переказів постійно зростають, і ці кошти становлять значну частину ВВП країни [46]. Вони підтримують споживчий попит, сприяють зростанню рівня життя родин мігрантів та стимулюють розвиток малого та середнього бізнесу. При цьому перекази із-за кордону у якості оплати праці у березні впали до 0,81 млрд дол. США, що на 25 % менше, ніж у березні 2023 року (1,08 млрд дол. США). За вирахуванням витрат та податків мігрантів у країні перебування чиста оплата праці становила 0,54 млрд дол. США (див. Рис. 3.1.).

Однак, поряд із цим, існують і негативні економічні наслідки. Масовий відтік робочої сили, особливо висококваліфікованих фахівців, призводить до дефіциту кадрів у ключових галузях економіки, таких як медицина, освіта, ІТ та інженерія. Це, своєю чергою, уповільнює темпи економічного розвитку, знижує продуктивність праці та обмежує інноваційний потенціал країни.

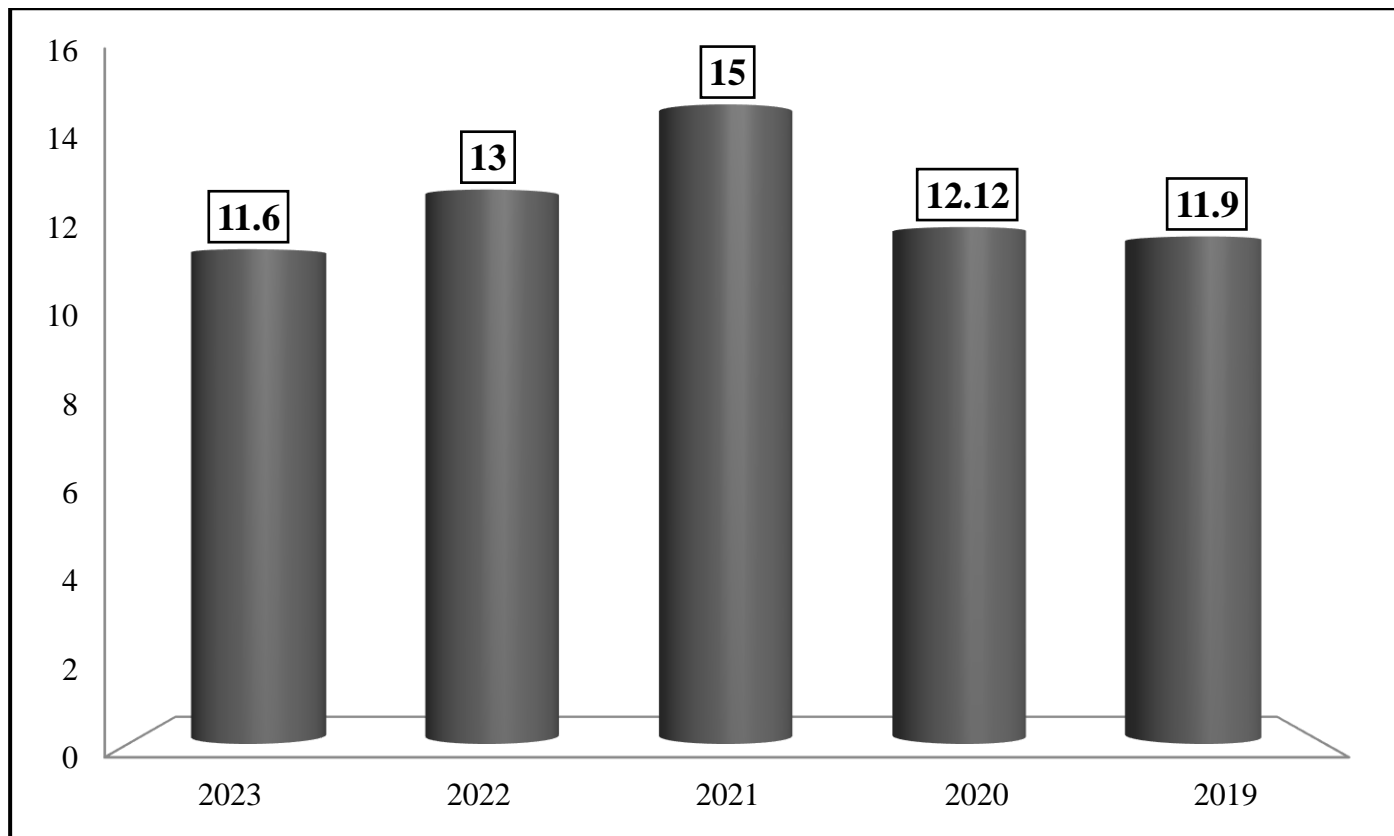

Рис. 3.1. Обсяги грошових переказів від мігрантів в період 2019-2023 рр., (млрд дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Міграційні процеси мають також значний соціальний вплив на українське суспільство. Грошові перекази мігрантів сприяють покращенню соціально-економічного становища їхніх родин, підвищують доступ до освіти та медичних послуг. Це може мати довгостроковий позитивний ефект на розвиток людського капіталу в Україні.

Втім, масова міграція також призводить до розриву соціальних зв'язків, що може мати негативні наслідки для родин мігрантів. Залишені на тривалий час діти та старші члени родини можуть відчувати нестачу підтримки та уваги. Це, своєю чергою, може спричинити соціальну напруженість та підвищити ризики виникнення психологічних проблем [47].

Демографічні наслідки міжнародної міграції для України є важливими та складними. Відтік молоді та працездатного населення призводить до старіння нації та зниження природного приросту населення. Це створює додаткові виклики для

системи соціального забезпечення, оскільки зменшується кількість платників податків, тоді як зростає кількість отримувачів соціальних виплат, зокрема пенсіонерів.

З іншого боку, міграційні процеси можуть сприяти оновленню населення за рахунок повернення мігрантів, які набули нових знань та навичок за кордоном. Це може позитивно вплинути на ринок праці та сприяти економічному зростанню. Проте для досягнення такого ефекту необхідна комплексна державна політика, спрямована на стимулювання рееміграції та інтеграцію поверненців в економічне життя країни [40].

Міжнародна міграція має багатогранний вплив на українську економіку, охоплюючи економічні, соціальні та демографічні аспекти. Вона створює можливості для економічного зростання через грошові перекази та набуття нових знань, але також породжує виклики, пов'язані з відтоком робочої сили та соціальними проблемами. Ефективне управління міграційними процесами, розвиток відповідної державної політики та міжнародна співпраця можуть сприяти максимізації позитивних наслідків міграції та мінімізації її негативних впливів на Україну.

3.2. Роль державної політики у регулюванні міграційних процесів

Державна політика відіграє ключову роль у регулюванні міграційних процесів, оскільки вона визначає правила і механізми, за якими здійснюється переміщення населення як всередині країни, так і за її межами. Ефективне управління міграцією є важливим для забезпечення національної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності. У цьому розділі розглянемо основні аспекти державної політики у сфері міграції, її цілі, інструменти та виклики, з якими стикаються уряди різних країн, зокрема України.

Основними цілями державної політики у сфері міграції є забезпечення контролю над потоками мігрантів, захист прав мігрантів та інтеграція їх у суспільство. Важливими завданнями також є запобігання нелегальній міграції та

боротьба з торгівлею людьми. Державна політика спрямована на створення умов для легальної міграції, яка відповідає потребам національної економіки та суспільства, а також на забезпечення безпеки і стабільності [14].

Державна політика у сфері міграції використовує різноманітні інструменти для досягнення своїх цілей. Одним із головних інструментів є законодавство, яке регулює в'їзд, перебування та працю мігрантів на території країни. Наприклад, в Україні діють закони та нормативно-правові акти, що визначають порядок отримання віз, дозволів на роботу, статусу біженця та інших аспектів міграційного процесу.

Адміністративні інструменти включають роботу державних органів, відповідальних за виконання міграційної політики, таких як прикордонні служби, міграційні служби та правоохоронні органи. Ці структури здійснюють контроль над виконанням законодавства, запобігають нелегальній міграції та надають допомогу мігрантам.

Соціальні та економічні інструменти державної політики включають програми інтеграції мігрантів у суспільство, що сприяють їх адаптації та залученню до ринку праці. Це можуть бути курси мови, професійної підготовки, доступ до освіти та медичних послуг. Важливою складовою є також політика щодо рееміграції, яка стимулює повернення мігрантів до країни походження та їх реінтеграцію в економічне життя [22].

Державна політика у сфері міграції стикається з численними викликами, зокрема, зростанням масштабів міжнародної міграції, зміною демографічної структури населення та зростанням соціальної напруженості. Крім того, важливою проблемою є забезпечення прав мігрантів та запобігання їх дискримінації та експлуатації.

В Україні особливо актуальними є питання, пов'язані з внутрішньою міграцією, спричиненою збройним конфліктом на сході країни та анексією Криму. Переміщені особи потребують спеціальної уваги та підтримки з боку держави, що вимагає розробки ефективних програм соціальної допомоги та інтеграції [38].

Роль державної політики у регулюванні міграційних процесів є надзвичайно важливою для забезпечення національної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності. Ефективне управління міграцією вимагає комплексного підходу, що включає розробку відповідного законодавства, роботу державних органів та реалізацію соціально-економічних програм. В умовах сучасних глобальних викликів державна політика має бути гнучкою та адаптивною, здатною реагувати на нові виклики та забезпечувати захист прав мігрантів.

3.3. Соціокультурні та демографічні зміни внаслідок міжнародної міграції

Міжнародна міграція значно впливає на соціокультурну та демографічну динаміку у світі, змінюючи не лише економічні умови, але й соціальні та культурні структури країн-приймачів та країн походження мігрантів. Ці зміни мають серйозні наслідки, які потребують глибокого аналізу та розуміння.

Міжнародна міграція значно впливає на соціокультурне середовище країн. З одного боку, наплив мігрантів сприяє культурному збагаченню та різноманітності. Мігранти приносять свої традиції, мову, кухню, мистецтво та інші аспекти культури, що сприяє розвитку багатокультурного суспільства. Це може призвести до збільшення толерантності та розуміння між різними етнічними та культурними групами [2].

З іншого боку, міграція може призвести до соціальної напруги та конфліктів. У випадках, коли мігранти не успішно інтегруються в господарське суспільство або стикаються з дискримінацією та упередженням, виникають соціальні бар'єри. Це може призвести до утворення гетто, збільшення соціальної нерівності та ксенофобії. Тому державна політика повинна сприяти інтеграції мігрантів, забезпечуючи їм рівні права та можливості для участі в суспільстві.

Міжнародна міграція впливає на демографічну структуру країн, змінюючи вікову та статеву складові населення. У розвинених країнах мігранти часто компенсують демографічне старіння та дефіцит робочої сили. Прибуття молодих та

працевдатних осіб сприяє економічній активності та стабілізації соціальних систем [1].

Для країн-емігрантів, наприклад, для України, втрата молодих та кваліфікованих фахівців може призвести до демографічного спаду та старіння населення. Це створює тиск на соціальні системи через збільшення кількості потребуючих підтримки людей похилого віку. Однак, повернення мігрантів із новими знаннями та навичками може позитивно вплинути на демографічну структуру та економічний розвиток країни.

Для України міжнародна міграція має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним аспектом є грошові перекази від працівників-мігрантів, які підтримують економіку та покращують рівень життя їхніх родин. Крім того, повертаючи мігранти з України приносять нові знання, досвід та капітал, що може сприяти розвитку бізнесу та інновацій.

До негативних наслідків відноситься відтік молодих та кваліфікованих працівників, що призводить до дефіциту робочої сили та зменшення інноваційного потенціалу країни. Демографічні зміни, зокрема старіння населення, створюють додатковий тиск на соціальні та економічні системи. Це потребує розробки ефективної державної політики для стимулювання рееміграції та інтеграції мігрантів в національну економіку [13].

Міжнародна міграція також сприяє посиленню культурного обміну між країнами. Мігранти часто вивчають нові культури та традиції, а також привносять свою культурну спадщину у приймаючі країни. Це стимулює культурний розвиток та взаєморозуміння між народами. Наприклад, українські мігранти, що працюють у різних країнах, розповідають про українську культуру, традиції та кухню, тим самим сприяючи популяризації української спадщини у світі.

Однією з ключових характеристик міжнародної міграції є формування мультикультурного суспільства, що відбувається за рахунок змішання різних культур, мов, традицій та цінностей. Мультикультурні суспільства мають свої переваги, такі як більша культурна різноманітність та толерантність. Однак вони

також можуть стикатися з проблемами, пов'язаними зі збереженням національної ідентичності та управлінням конфліктами між культурами.

Міжнародна міграція має значний вплив на демографічну ситуацію як у країнах-емігрантах, так і у країнах-іммігрантах. Наприклад, в Україні спостерігається помітний дефіцит робочої сили через відтік за кордон молодих та кваліфікованих фахівців. Це може призвести до зниження конкурентоспроможності економіки та погіршення демографічної ситуації.

Отже, міжнародна міграція впливає на соціокультурні та демографічні зміни у сучасних суспільствах. Вона може сприяти розвитку мультикультурності та економічному зростанню, але також створювати виклики, пов'язані з соціальною інтеграцією та демографічними змінами. Для максимізації позитивних ефектів та мінімізації негативних наслідків необхідні комплексні підходи та ефективна державна політика, яка враховуватиме специфіку кожної країни та забезпечуватиме захист прав мігрантів.

Міжнародна міграція справді впливає на соціокультурні та демографічні процеси у сучасному світі. Це явище сприяє культурній взаємодії та взаємному розумінню між націями, але також породжує виклики, пов'язані з інтеграцією мігрантів та управлінням демографічними змінами. Ефективне управління міграційними процесами потребує комплексної підготовки та впровадження державних політик, спрямованих на забезпечення захисту прав мігрантів та підтримку їх інтеграції в суспільство [39].

3.4. Прогноз впливу міграційних процесів на економіку України в найближчі 5 років

Україна, як і багато інших європейських країн, переживає стрімке скорочення населення, яке посилюється війною та міграцією.

Прогнозування впливу міграційних процесів на економіку України є важливим завданням, оскільки міграція може мати значний економічний вплив на

країну. В даному аналізі ми спробуємо оцінити, які тенденції в міграції можуть відбуватися в найближчі 5 років та як це вплине на економіку України.

Російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, мала серйозний вплив на міграційні процеси в Україні. Військові дії та руйнування спричинили масове переміщення людей, мільйони українців залишили свої домівки в пошуках безпеки всередині країни або за її межами. Кількість біженців та шукачів притулку значно зросла, зокрема в Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії та Молдові, а також в інших країнах-членах Європейського Союзу. Війна також вплинула на внутрішню міграцію, оскільки багато українців були змушені залишити свої домівки через бойові дії, часто переїжджаючи до безпечніших районів у західній і центральній частинах країни. Уряд України та різні міжнародні організації працюють над наданням гуманітарної допомоги та підтримки переміщеному населенню, включаючи надання притулку, продуктів харчування та медичної допомоги [27]. Отже, війна суттєво змінила міграційні шаблони в Україні, оскільки вона призвела до масового переміщення населення та значного зростання кількості біженців та шукачів притулку. Ця ситуація створює великий тиск як на український уряд, так і на міжнародне співтовариство з метою подолання гуманітарної кризи та надання підтримки постраждалим від триваючих бойових дій.

У сучасних умовах українська економіка стикається зі значним відтоком робочої сили за кордон, переважно до країн Європейського Союзу. Цей процес призводить до дефіциту робочої сили в ряді галузей, таких як сільське господарство, будівництво та медична сфера.

Протягом наступних п'яти років можна очікувати подальшого зростання міграції працівників з України до країн ЄС, особливо у зв'язку з відкриттям нових ринків праці та підписанням угод про спрощений доступ до ринку праці. Також можливе збільшення міграції студентів та висококваліфікованих фахівців [17].

Зростаюча міграція працівників може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки України. З одного боку, відтік робочої сили може призвести до дефіциту робочої сили в деяких галузях, що може вплинути на виробництво та

економічний зріст. З іншого боку, відправлення грошових переказів мігрантами в Україну може підтримати економіку та збільшити споживчі можливості.

Прогнозуючи вплив міграційних процесів на економіку України в найближчі 5 років, важливо враховувати як позитивні, так і негативні аспекти цього явища. Для мінімізації негативних наслідків необхідно розвивати ефективну державну політику, спрямовану на збереження робочої сили та підтримку економіки.

Для запобігання майбутнім економічним кризам в Україні уряд може розглянути впровадження наступних рекомендацій, що ґрунтуються на міграційній та демографічній політиці [19]:

- заохочувати імміграцію кваліфікованих працівників. Для компенсації втрати економічно активного населення внаслідок міграції, уряд може зосередитися на залученні кваліфікованих працівників з інших країн. Цього можна досягти шляхом запровадження цілеспрямованої імміграційної політики, наприклад, прискореного розгляду візових заявок для кваліфікованих працівників або створення стимулів для бізнесу наймати та навчати працівників-іммігрантів;

- розвивати вітчизняну робочу силу. Уряд може інвестувати в освітні та навчальні програми для розвитку вітчизняної робочої сили, особливо в секторах, які відчувають дефіцит робочої сили. Це допомогло б зменшити залежність від іноземних працівників і створити більше можливостей для працевлаштування українців;

- покращити соціальні послуги. Надання кращих соціальних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, може заохотити людей залишатися в Україні, а не мігрувати до інших країн у пошуках кращих можливостей. Це також може допомогти залучити іммігрантів, які шукають хорошу якість життя та соціальних послуг.

Висновки до розділу 3

Міграційні процеси мають значний вплив на Україну, який охоплює економіку, соціокультурне середовище та демографічну ситуацію країни. Аналіз цього впливу

вказує на складні та мінливі наслідки, які вимагають уважного вивчення та ефективного управління.

У сфері економіки міграція може призвести до дефіциту робочої сили у деяких галузях, але водночас сприяти зростанню економіки через грошові перекази та повернення кваліфікованих фахівців. Негативні економічні наслідки можна зменшити за допомогою ефективною політики стимулювання рееміграції та інтеграції мігрантів у національну економіку.

У соціокультурній сфері міграція сприяє культурному збагаченню та різноманітності, але може також створювати соціальні напруження та конфлікти. Для забезпечення позитивного соціокультурного впливу міграції необхідно розвивати політику толерантності та взаєморозуміння.

Демографічні зміни, спричинені міграцією, можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для України. З одного боку, міграція може компенсувати демографічне старіння та дефіцит робочої сили. З іншого боку, вона може спричинити відтік молоді та кваліфікованих фахівців, що може негативно позначитися на розвитку країни.

Отже, для максимізації позитивного впливу міграційних процесів та мінімізації їхніх негативних наслідків необхідно розвивати комплексну та збалансовану політику, яка б враховувала інтереси як мігрантів, так і національних спільнот. Тільки таким чином Україна зможе використовувати потенціал міграції для свого розвитку та процвітання.

ВИСНОВКИ

Тема «Сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили в умовах глобальних зрушень» зосереджується на аналізі сучасних тенденцій міжнародної міграції у контексті глобальних зрушень.

Міжнародна міграція робочої сили в умовах глобальних зрушень є актуальною та складною проблемою, що вимагає уваги та компетентного управління. Дослідження показало, що міграція має як позитивний, так і негативний вплив на країни-емігранти та країни-іммігранти. З одного боку, вона може сприяти економічному зростанню та культурному обміну. З іншого боку, вона може створювати проблеми з дефіцитом робочої сили та соціокультурними конфліктами.

Для ефективного управління міграційними процесами важливо розвивати комплексну державну політику, яка б враховувала інтереси як мігрантів, так і національних спільнот. Необхідно забезпечити захист прав мігрантів, їхню інтеграцію у суспільство та збереження національної ідентичності. Тільки враховуючи ці аспекти, країни можуть використовувати потенціал міграції для свого розвитку та процвітання в умовах глобальних зрушень.

Отже, дослідження виявило, що міжнародна міграція робочої сили має велике значення для сучасного світу, і вирішення її проблем вимагає спільних зусиль та діалогу між країнами.

Завдяки дослідженню було також виявлено такі висновки та тенденції, як зростання міграції працівників. У зв'язку з глобальними змінами та розвитком ринків праці, спостерігається зростання міграції працівників з одних країн до інших. Вплив технологій на міграцію - розвиток технологій, зокрема засобів зв'язку та транспорту, значно полегшує міграцію та сприяє її збільшенню.

Також варто звернути увагу на диверсифікацію міграційних потоків. У результаті глобальних змін спостерігається диверсифікація міграційних потоків, зокрема збільшення міграції студентів та висококваліфікованих фахівців.

Для ефективного управління міграційними процесами важлива співпраця між країнами та міжнародними організаціями.

Загалом, вивчення сучасних тенденцій міжнародної міграції робочої сили у контексті глобальних зрушень виявилось важливим для розуміння впливу цього явища на економіку, соціокультурне середовище та демографію країн. Дослідження підтверджує необхідність комплексного підходу до управління міграційними процесами та співпраці між країнами для досягнення позитивних результатів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50.
2. Закон України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 року. - №2491 / Урядовий кур'єр. - 7 липня 2001.
3. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року N 3773-VI.
4. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року N 3671-VI.
5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року N 3739-VI.
6. Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 року № 1777-XI.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983 «Про затвердження Порядку формування квоти імміграції».
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12 липня 2017 р. № 482-р.
9. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб N 116-VI (116-17) від 15.01.2008, ВВР, 2008, N 9. - 86с.
10. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 року N 622/2011.
11. Баєва, О. (2023). Причини та наслідки інтелектуальної міграції людського капіталу. Економіка та суспільство, (52). 2023. <https://doi.org/10.32782/10.32782/2524-0072/2023-52-13>.

12. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка, О. Валевський та ін.]; за ред. В. Потапенка. – Київ: НІСД, 2023. – 33 с.

13. Грущинська Н.М., Румянцев А.П., Пічкурова З.В. Сервісна економіка в сучасних геотрансформаційних процесах // Збірник наукових праць «Вчені записки» КНЕУ. № 30(1), 2023 року, С.172-180.

14. Дюдато, Д., А. Моррісон і С. Петралія. 2021. «Міграція та винаходи в епоху масової міграції». Журнал економічної географії 22 (2): 477–498.

15. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль: ЗУНУ. 2022. 204 с.

16. Костицький В.В., Романчукевич В.В. Роль державної фінансової політики сталого розвитку в умовах глобалізації. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 4 (53). С. 158-161.

17. Людський розвиток в Україні. Пріоритети національної політики мінімізації асиметрії українського ринку праці / кер. авт. кол. О. І. Цимбал; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2021. 210 с.

18. Ляшенко О. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. – 2018. – № 4. – С. 121–125. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4_32.

19. Міщук Г., І. Рощик, Я. Сулковська та С. Войтович. 2019. «Перспективи оцінки впливу зовнішньої студентської міграції на відновлення інтелектуального потенціалу країни (на прикладі України)». Економіка та соціологія 12(3): 209–219.

20. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.

21. Мищак І.М. Вирішальний рік для України, Європи і світу: Оцінка військових експертів (аналітичний огляд зарубіжної преси про події в Україні за 1–31 січня 2024 р.) // Україна у відгуках зарубіжної преси. 2024. Вип. 1 (179). С. 6–23.

22. Мищак І.М. Оцінка ситуації для України під кінець другого року війни та прогнози на 2024 рік (аналітичний огляд зарубіжної преси про події в Україні за 1–31 грудня 2023 року) // Україна у відгуках зарубіжної преси. 2023. Вип. 12 (178). С. 6–23.

23. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, 2022. 472 с.

24. Набок І.І. Проблема бідності в сучасній світовій економіці // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19 квітня 2019 р., НАУ, 2019. – С. 57-61.

25. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р./ за заг. ред. М. В. Трофименка: Маріуп. держ. ун-т. – Київ: МДУ, 2023. – 455 с.

26. Побоченко Л.М., Пархомович М.В. Вплив освітньої міграції на економічний розвиток України / Л.М. Побоченко, М.В.Пархомович // Інфраструктура ринку. – 2018. –№ 25. – С.46-58.

27. Повна С., Рудяк М. Соціально-економічний розвиток України як визначальний фактор міграційних тенденцій. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4(28). С. 52-60.

28. Прокоп'єва А.А., Побоченко Л.М. Повернення мігрантів для економічного відновлення України: Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення: збірник наукових праць за результатами Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Київ, 6 вересня 2023 р.)/ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. 149 с.

29. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. Київ : НІСД, 2019. 108 с.

30. Румянцев, А., Побоченко, Л., Пічкурова, З., Толпежнікова, Т., Ковбич, Т., & Ляшов, Д. (2022). Уплив глобальної диджиталізації на розвиток ринку праці України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 334–348.

31. Росохата А. С., Сагер Л. Ю. Окремі питання економічної безпеки: дослідження впливу змін у міграційних процесах на економічний та інноваційний розвиток країни. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 62- 74.

32. Румянцев А.П., Балабанова Г.П., Ковбич Т.К. Глобальні та регіональні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили / А.П. Румянцев, Г.П. Балабанова, Т.К. Ковбич // *Фаховий Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки», серія КВ №22443-12343, категорії «Б» Переліку наукових фахових видань МОН України з економічних наук, з числовим кодом ідентифікації: ISSN 2520-2294 друкованої версії, ISSN 2709-5444 електронної версії, Випуск 7(63), липень 2022 року. С. 171-184.

33. Румянцев А.П., Ковбич Т.К. Вплив демократизації вітчизняної виборчої системи на стримання еміграційних настроїв робочої сили / А.П. Румянцев, Т.К. Ковбич // *Зарубіжний науковий мультидисциплінарний журнал «Sciences of Europe»* Чехія, Прага. 2022. – випуск № 97 (97) – С. 18-25.

34. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембиський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

35. Циватий В. Г. Міграційна політика України та інтелектуальна міграція в поліцентричному світі XXI століття: інституціональний і стратегічний дискурси. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. наук. статей. Київ: НІСД. 2019. С. 26-31.

36. Sydorenko K., Sydorenko O. Improving the competitiveness of the international airports in crisis restrictions // *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XII міжнар. наук.-практ. конф.*, 14 травня 2021 р.: тези доп. – К., 2021. – С. 37-40.

37. Yunitasari D., Khotimah K., Fathorrazi M. The Implication of Brain Gain on Brain Drain Phenomenon in Overcoming the Problem of Educated Unemployment in Indonesia. *Sosiohumaniora*. 2021. № 23(1). Pp. 133-140.

38. <http://www.iom.int> - офіційний сайт Міжнародної організації міграції (МОМ).

39. <http://www.oecd.org> - офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

40. <https://www.unesco.org> - офіційний сайт ЮНЕСКО.

41. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.

42. <http://www.ukrstat.gov.ua>-офіційний сайт Державної служби статистики України.

43. <http://www.nas.gov.ua> – офіційний сайт Національної академії наук України (НАНУ).

44. <http://www.migration.org.ua> - офіційний сайт Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні.

45. <http://www.ilo.org.ua> - офіційний сайт Міжнародної організації праці (МОП).

46. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку.

47. <https://cedos.org.ua/uk/migration> – офіційний сайт аналітичного центру CEDOS.

48. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> - офіційний сайт Eurostat.

49. <https://www.imf.org/> – офіційний сайт Міжнародного валютного фонду (МВФ).

50. <https://www.unhcr.org/ua/> – офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ) ООН.

51. www.bank.gov.ua. – офіційний сайт Національного банку України.

52. Аналітична записка. Фінальний звіт. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf> (дата звернення 08.05.2024).

53. Буряченко О. Сьогодні Україна внаслідок війни переживає чи не найбільшу міграційну кризу в своїй історії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3605567->

vidnovlenna-ukraini-cerez-dialog-usih-ukrainciv-svituobednavsis-zrobiti-nemozlive-vsUPEREC-USOMU.html (дата звернення 27.04.2024).

54. «Відтік мізків» чи «притік свіжих сил»? URL: <https://theukrainians.org/prytik-syl/> (дата звернення: 25.04.2024).

55. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналітична доповідь / В. Потапенко, А. Головка, О. Василевський та ін.; за ред. В Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (дата звернення 27.04.2024).

56. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. Центр Разумкова, 2023. URL: <https://razumkov.org.ua> (дата звернення 28.04.2024).

57. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. URL: <https://ces.org.ua/migration/> (дата звернення 28.04.2024).

58. Як боротися з «відпливом мізків» з України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/12/20/707886/> (дата звернення: 25.04.2024).

59. Global investment trend monitor 2023. URL: <http://unctad.org/en> (дата звернення: 25.04.2024).

60. Global Talent Competitiveness Index 2013-2023. URL: <https://www.insead.edu/global-talent-competitiveness-index> (дата звернення: 25.04.2024).

61. Introduction: the intellectual migration analytics URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 30.04.2024)

62. International Migration Outlook 2023. OECD publishing. URL: <http://www.oecd-ilibrary.org> (дата звернення: 21.04.2024).

63. Institute for International Education (IIE). URL: <https://www.iie.org> (дата звернення: 21.04.2024).

64. Institute for Statistics. Global Flow of Tertiary-Level Students. URL: <http://uis.unesco.org> (дата звернення: 21.04.2024).

65. The Global Innovation Index 2023. URL:
http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2023.pdf (дата звернення:
25.04.2024).

66. The Global Innovation Index 2022. URL:
http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2022.pdf (дата звернення:
25.04.2024).

67. The Human Capital Report 2023 World Economic Forum. URL:
<http://reports.weforum.org> (дата звернення: 25.04.2024).

68. Human flight and brain drain — Country ranking. URL:
<https://www.theglobaleconomy.com> (дата звернення: 25.04.2024).

69. World Migration Report 2023. URL: <http://publications.iom> (дата звернення:
25.04.2024).